

*Каткова Тетяна Анатоліївна,
старший викладач кафедри практичної психології
Зотова Анастасія Олексіївна,
студентка 4-го курсу
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь*

Постановка проблеми. Підвищені тони, образливі слова, вимовлені вголос або про себе, образи, злобні погляди. Бути свідком або учасником подібних сцен доводилося, напевно, кожній людині. Конфлікт – неминучий супутник соціальних відносин. В ньому виявляються і вирішуються суперечності, що виникають між людьми, групами, соціальними спільнотами.

Особливо актуальною стає проблема конфліктів між батьками і дітьми. Підлітковий вік є найбільш складним та бурхливим періодом у формуванні особистості дитини. Саме цьому етапу розвитку особистості притаманні численні суперечності, вагання, емоційні зриви, які свого виразу набувають у конфліктах. Отже, все вищесказане підтверджує актуальність обраної теми.

Аналіз досліджень і публікацій. Слово «конфлікт» латинського походження (conflictus) і означає буквально зіткнення. Всі люди зустрічаються з явищем, що позначається словом «конфлікт». Навряд чи серед нас знайдеться той, хто ніколи не потрапляв ні в які конфлікти. «Якщо у вашому житті немає конфліктів, перевірте, чи є у вас пульс» [1, с.17].

Конфлікти існували завжди. Інтерес до розробки загальної концепції конфлікту виник в соціології. В кінці XIX ст. з'явилися праці Г. Спенсера, М. Вебера, Л. Гумповича, в яких конфлікт почав розглядатися як один з головних стимулів соціального розвитку. На початку XX ст. вийшла праця Г. Зиммеля, присвячена поняттю «соціальний конфлікт». Класичні експериментально-психологічні дослідження групової поведінки в конфліктній ситуації провів М. Шериф. На ігрових моделях різні варіанти дій в конфлікті вивчалися Д. Рапопортом, Р. Дозом, Л. Томпсоном. Значний внесок в розробку психології конфлікту внесли роботи К. Томаса, що виділив п'ять основних типів поведінки людей в конфліктній ситуації. М. Дойч, Д. Скотт, Д. Пруїт, Дж. Сімсон та ін. виявили ряд особливостей комунікації між учасниками конфлікту [3, с.17].

Метою даної статті є дослідження психологічних особливостей конфліктів між батьками та дітьми.

Виклад основного матеріалу. В Україні, дослідження проблеми розпочалося порівняно нещодавно. Але є вже чимало дослідників, котрі інтенсивно вивчають явище конфліктів різних типів та у різних сферах життєдіяльності людей.

Конфлікт – протидіюче змагання сторін з різноспрямованими інтересами. Конфлікти виникають в результаті зіткнення суперечливих тенденцій в діяльності окремих людей, груп, соціальних структур і виявляються у формі конфронтації ідей, боротьби за витягання різних вигод [2, с.448].

Відносини між батьками і дітьми багато в чому визначаються стилем виховання, який вибирають дорослі, щоб впливати на своїх нащадків. Вибір цей зумовлюється особистим досвідом батьків, їх знайомством з педагогічними доктринами і просто власним розумінням. Проте який би стиль виховання не обрали батьки в спілкуванні зі своїми дітьми, рано чи пізно він прийде в суперечність з потребами, установками і запитам дитини. Звідси висновок – зіткнення і конфлікти представників старшого і молодшого поколінь в сім'ї майже так само неминучі, як і у відносинах між подружжям [7].

Конфлікти з батьками у хлопчиків-підлітків звичайно протікають більш бурхливо, ніж у дівчаток. Приблизно у 35% хлопчиків-підлітків розвиток протікає рівно, відносини з батьками будуються на взаємній пошані і не супроводжуються сварками. У 5% відношення з батьками хвилеподібні: чергують спокійні періоди і періоди конфліктів, демонстративної непокори. У 25% розвиток протікає бурхливо, з постійним стресом, безперервними сварками з батьками. 5% підлітків не відносяться ні до одного з цих типів.

В міру дорослішання підлітки починають нижче оцінювати збіг своїх поглядів на життя з батьківськими, а вище – з дружніми. Підліток в думках ставить себе на місце дорослого, «приміряє» на себе його життєву позицію і намагається відстоювати це. Іноді це відбувається спокійно, без яскравої кризи.

Психолог О. Кузьміна, спираючись на теорію соціальних мереж і соціальної підтримки, пропонує методіку дослідження міжособистісних взаємин підлітків, їх адаптації в соціальному середовищі, яка складається з рисунка соціальної мережі і соціального опитувальника [4, с.329].

В результаті проведеного дослідження з'ясовується кількість і основні характеристики людей, включених в соціальну мережу підлітка, її ядро. Одержується достатньо повне об'єктивне уявлення про характер взаємодії підлітка з оточуючими і, що особливо важливо, хто і який вид підтримки йому надає, а також кому з соціальної мережі допомагає сам підліток і який вид підтримки надає. Як би там не було, які б конфлікти не виникали між батьками і підлітками, останні частіше всього в психологічному плані залишаються дуже залежними від батьків. Мало хто з них, навіть в конфліктних сім'ях, хотів би повністю розлучитися зі своїми «предками» і почати самостійне життя, порвавши з ними повністю і остаточно. Відстоювання самостійності торкається в першу чергу сфери поведінки – підліток бореться за право робити те і тоді, коли вирішив сам. Але в емоційному відношенні підліток залишається залежним від батьків, потребує їх любові [6, с.156].

Різі розбіжності в поглядах між підлітком і батьками у край рідко торкаються відразу всіх життєвих сфер, доходять до повного відкидання підлітком своїх батьків і їх способу життя. Куди частіше йдеться про конкретні, приватні моменти, що викликають суперечності. І ці взагалі-то абсолютно дріб'язкові питання, провокуючи конфлікти, розростаються в свідомості дітей і батьків до масштабів якоїсь глобальної «прірви між поколіннями».

На думку психологів конструктивній поведінці батьків у конфліктах з дітьми може сприяти наступне:

- завжди пам'ятати про індивідуальність дитини;
- враховувати, що кожна нова ситуація вимагає нового рішення;
- намагатися зрозуміти вимоги дитини;
- пам'ятати, що для змін потрібен час;
- протиріччя сприймати як фактори нормального розвитку;
- виявляти сталість стосовно дитини;
- частіше пропонувати вибір з декількох альтернатив;
- схвалювати різні варіанти конструктивної поведінки;

- спільно шукати вихід шляхом зміни в ситуації;
- обмежено застосовувати покарання, дотримуючись справедливості;
- дати дитині можливості відчутти неминучість негативних наслідків;
- логічно роз'яснити можливості негативних наслідків;
- розширювати діапазон моральних, а не матеріальних заохочень;
- використовувати позитивний приклад інших дітей і батьків;
- враховувати легкість переключення уваги в маленьких дітей [5, с.117].

Психологи іноді говорять, що підлітки – це свого роду «емоційні батареїки», що заряджаються від дорослих, в першу чергу – від батьків. Якщо їм вдається безконфліктно і довірчо поспілкуватися із старшими, вони життєрадісно тікають відстоювати свою самостійність далі. А потім, коли втомляться, знову повертаються до батьків за черговою порцією любові і взаєморозуміння.

Отримавши її, біжать далі. Почнеш їх у цей момент утримувати – конфлікт неминучий.

На жаль, не всі дорослі розуміють цю особливість підліткової психології. Як показують результати опитувань, близько 80% молодих людей розцінюють виховний стиль своїх батьків як надмірно обмежувальний. Але одночасно вони чекають від дорослих і допомоги, підтримки і захисту, чекають, що близькі захистять їх від невинувато ризикованих кроків, забезпечать безпеку цієї боротьби за свою самостійність.

У батьків проблем у взаємостосунках з підлітками часто навіть більше, ніж у самих підлітків. Вони вважають себе відповідальними за все, що відбувається в житті дитини. Будь-які проблеми дітей сприймаються такими батьками як свої. Виникає болісне для батька відчуття вини, безпорадності і бажання щось терміново «виправити», компенсувати виховні недоробки.

З погляду батьків, звичайно першим тривожним знаком погіршення взаємостосунків з підлітками, виступає небажання останніх проводити з ними стільки ж часу, скільки і раніше. Підлітки починають проводити більше часу зовні, з явною незадоволеністю реагують на вимоги дорослих бути удома до певної години. Не така вже рідкісна ситуація, коли батьки наполегливо намагаються «виховувати» підлітків, бажаючи реалізувати з їх допомогою які-небудь свої очікування. Подібний конфлікт характерний не тільки для тих сімей, де батькам не вдалося утілити в життя свої плани і мрії, але нерідко і для тих, де батькам вдалося досягти багато чого, придбати вагомий статус в суспільстві. Такі батьки звичайно пред'являють до дитини підвищені очікування, чекають, що вона «наздожене і пережене» їх. З одного боку, підліток боїться не виправдати цих очікувань, виявитися негідним батьківського статусу. З іншого – ображається, що його не хочуть приймати таким, який він є, а чекають відповідності вигаданому ідеалу.

Коли у взаємостосунках батьків і підлітків виникають проблеми, то батьки, як правило, бачать їх причину в поведінці дітей, що змінилася. І чекають, відповідно, що дитина повинна змінитися, «взятися за розум», почати слухатися. Батьківські спроби розв'язати ці проблеми теж направлені на те, щоб викликати зміни в поведінці дитини. Якщо ж відносини з батьками починають сприйматися як проблема і самим підлітком, то він бачить її причини з точністю до навпаки: це все від того, що «предки заїли», встановлюють заборони і чекає, що це батьки змінять свою поведінку. Ні ті, ні інші не мають рації тоді, коли намагаються розв'язати виниклі проблеми, змінивши поведінку іншого учасника конфлікту. Це тупиковий шлях, що веде лише до посилення конфлікту і загострення взаємних образ. Реально можна змінити поведінку лише однієї людини – самого себе.

Висновки. Конфлікт в психології розглядається як зіткнення протилежно направленої мети, інтересів, позицій, думок і поглядів опонентів або суб'єктів взаємодії. Конфліктна ситуація виникає за наявності суперечливих позицій сторін. Отже, вона містить суб'єктів конфлікту (опонентів) і його предмет.

Навчитися спілкуватися з власними дітьми не на рівні наказів, а на інших, демократичних початках, зовсім не просто. І від того, наскільки рано батьки визнають в дитині особистість, що розвивається, залежить як швидко та успішно буде розвиватися ця особистість. Вірно знайдений у відносинах з власними дітьми підхід дозволяє поглибити і одночасно розширити внутрішньосімейне спілкування.

Дитина в такому випадку допомагає батькам поглянути по новому на світ, відчуті радість його відкриття.

Відносини між батьками і дітьми багато в чому визначаються стилем виховання, який вибирають дорослі, щоб впливати на своїх нащадків. Вибір цей зумовлюється особистим досвідом батьків, їх знайомством з педагогічними доктринами і просто власним розумінням.

Проте який би стиль виховання не обрали б батьки в спілкуванні зі своїми дітьми, рано чи пізно він прийде в суперечність з потребами, установками і запитам дитини. Звідси висновок – зіткнення і конфлікти представників старшого і молодшого поколінь в сім'ї майже так само неминучі, як і у відносинах між подружжям.

В сім'ях і стабільно працюючих професійних колективах досить поширеними є конфлікти представників різних поколінь. Люди, що виросли в різних суспільних і соціальних умовах, володіють різними системами цінностей. Картина світу очима підлітків й дорослих розрізняється. Зовні, звичайно, вони живуть в одному часі і просторі. Але їх увагу привертають абсолютно різні елементи навколишнього світу. І деколи це вельми утрудняє взаєморозуміння між представниками різних поколінь.

Потреба в спілкуванні є внутрішньою основою особистих взаємостосунків між людьми. Однак вона задовольняється у різних дітей не в рівній мірі. Цікавою для визначення схильності особистості до конфліктної поведінки є методика, запропонована К. Томасом, в якій виділяються п'ять основних стратегій людської поведінки в конфліктній ситуації: уникнення, суперництво, прилаштування, компроміс, співпраця. Також запропоновано методику оцінки глибини конфліктів та методику дослідження міжособистісних взаємин підлітків, їх адаптації в соціальному середовищі, яка складається з рисунка соціальної мережі і соціального опитувальника.

Способи подолання конфліктів між батьками і дітьми різноманітні. Головним є правило: неможна вирішувати конфлікти та проблеми, намагаючись змінити поведінку іншого учасника конфлікту. Це тупиковий шлях, що веде лише до посилення конфлікту і загострення взаємних образ. Реально можна змінити поведінку лише однієї людини – самого себе.

Перспективами подальшого дослідження є розробка і проведення коректувальної програми по подоланню конфліктів між батьками і дітьми, а також перевірка її ефективності.

Summary. The article describes the psychological characteristics of conflicts between parents and children. The correct relations with their children approach allows both deepen and broaden intrafamilial communication. Relationships between parents and children is largely determined by the style of education that adults choose to influence their offspring. Selecting this predetermined personal experiences of parents and their familiarity with teaching doctrines and simply own understanding.

Keywords: conflict, emancipation age, education, teenagers incident.

Резюме. В статье рассмотрены психологические особенности конфликтов между родителями и детьми. Правильно подобранный в отношениях с собственными детьми подход позволяет углубить и одновременно расширить

внутрисемейное общение. Отношения между родителями и детьми во многом определяются стилем воспитания, который выбирают взрослые, чтобы влиять на своих потомков. Выбор этот обуславливается личным опытом родителей, их знакомством с педагогическими доктринами и просто собственному разумению. **Ключевые слова:** конфликт, возрастная эмансипация, воспитание, подростки, инцидент.

Резюме. У статті розглянуті психологічні особливості конфліктів між батьками та дітьми. Правильно підібраний у відносинах із власними дітьми підхід дозволяє поглибити і одночасно розширити внутрішньосімейне спілкування. Відносини між батьками і дітьми багато в чому визначаються стилем виховання, який вибирають дорослі, щоб впливати на своїх нащадків. Вибір цей зумовлюється особистим досвідом батьків, їх знайомством з педагогічними доктринами і просто власним розумінням. **Ключові слова:** конфлікт, вікова емансипація, виховання, підлітки, інцидент.

Література

1. Диксон Ч. Конфликт / Ч. Диксон – СПб., 2001. – 396 с.
2. Еникеев М.И. Общая и социальная психология. Учебник для вузов / М.И. Еникеев – М.: Норма-ИНФРА-М, 1999. – 624 с.
3. Конфликтология: Учебник. – 4-е изд., стер. / Под ред. А.С. Кармина. – СПб.: Лань, 2001. – 448 с.
4. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога / Р.В. Овчарова – М.: Сфера, 2001. – 480 с.
5. Петровский А.В. Всегда ли правы родители? Психология воспитания / А.В. Петровский – М., 2003. – 201 с.
6. Фишер Р., Юри У. Путь к согласию, или переговоры без поражения / Р. Фишер, У. Юри – М., 2000. – 251 с.
7. Якубова Ю.М., Антонова-Турченко О.Г. Проблемні сім'ї: діти і батьки / Ю.М. Якубова, О.Г. Антонова-Турченко – К., 2000. – 257 с.